

Столітня А.,
студентка ННІ педагогіки
Науковий керівник – О. А. Гордієнко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри лінгвометодики та культури фахової мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Робота над словом на уроках літературного читання

Однією з актуальних проблем методики викладання української мови в початкових класах є проблема розвитку мовлення молодших школярів, формування і розвиток навичок чистого, правильного та виразного мовлення учнів, а розв'язанню означеної проблеми, безумовно, сприяє сучасний текстоцентричний підхід до вивчення рідної мови. Центральне місце в текстоцентричній технології займає опора на зв'язний текст, на слово як опорну одиницю мовлення. Текстоцентричний підхід орієнтує дослідників на розгляд слова (чи іншої мовної одиниці) у мовленні, у його функціональних виявах. Основним принципом зазначеного підходу є те, що його ядром є поняття "текст" як засіб формування мовних і мовленнєвих умінь та навичок. Таким чином, мовні одиниці подаються не абстраговано, ізольовано, а в їх природному мовному оточенні, безпосередньому функціонуванні в мовленні. Текст слугує мотиваційним моментом для аналітичної роботи над знаходженням виучуваних мовних одиниць і явищ, з'ясуванням їх взаємозв'язків з іншими елементами мовної системи, спостереження над функціонуванням у мовленні та подальшої конструктивної і творчої роботи з формування необхідних мовних і мовленнєвих умінь і навичок. А. Ярмолюк стверджує: "Текст створює оптимальні умови для розуміння цілісного мовленнєвого повідомлення та формування вмінь будувати висловлення за зразком" [7; 6].

Формування мовленнєвих умінь і навичок пов'язане з отриманням учнями знань про слово, яке, поряд із реченням, є опорною одиницею мовлення у

навчанні української мови. Слово в аспекті мовленнєвої комунікації є найактивнішою мовною одиницею [1; 22].

Програма початкового курсу вивчення рідної мови особливе місце відводить словниковій роботі. Хоча теоретичних відомостей з лексики молодші школярі не отримують, проте на уроках читання вони виконують різні лексичні вправи, які сприяють свідомому осмисленню значення слова.

Над питаннями роботи над словом працювали М. Вашуленко, Я. Коменський, М. Львов, В. Сухомлинський, Т. Усатенко, В. Шляхова та інші відомі педагоги. Різні аспекти проблеми словникової роботи в початкових класах досліджувались у працях методистів: Дубовик С., Крикун М., Мовчун А. та Павленко Л. Зокрема, Мовчун А. досліджувала роботу над літературними термінами в початковій школі [4; 36]. Крикун М. приділяла увагу ролі слова в розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого шкільного [3; 31], а Павленко Л. – словам мовного етикету та їх практичному використанню молодшими школярами [5; 14 – 15].

Зрозуміло, що засвоєння учнями лексичного багатства мови не може бути стихійним. Методична наука визначає чотири основних напрями організації словникової роботи: 1) збагачення словника учнів і його розширення; 2) уточнення значень слів (пояснення значень паронімів, синонімів, антонімів); 3) активізація словника; 4) усунення нелітературних слів – просторічних, жаргонних, діалектизмів тощо.

Лексична робота на уроках читання в початковій школі проводиться в двох аспектах: 1) згідно з програмою учні отримують наукові відомості з лексикології (знайомляться зі словом, його прямим та переносним значенням); 2) на основі отриманих знань учні збагачують свій словниковий запас, у них виробляються навички свідомого користування конкретним словом.

Чим більший словниковий запас учня, тим вищий рівень його загального розвитку, тим ґрунтовніші у нього знання. Адже в кожному слові закріплені результати пізнавальної діяльності людини. Разом зі словами людина отримує знання про навколишній світ, розвивається її мислення. Практичне значення

такої роботи полягає в тому, що учні свідомо підходять до розуміння значення і сфери вживання слова, до потреби збагачення словникового запасу і звільнення своєї мови від нелітературних слів. На основі теоретичних знань вони оволодівають навичками добору в кожному конкретному випадку вживання найточніших і найвиразніших слів і виразів [6; 16].

Вивчення літератури з теми дозволило дійти висновку, що збагачення словникового запасу молодших школярів – основний напрям роботи над лексикою. Воно має здійснюватися щоденно на уроках мови та читання. Нові слова вводяться через усне мовлення вчителя, який на кожному уроці знайомить учнів з новими термінами, користується дедалі ширшим колом слів, враховуючи вікові особливості учнів, їх можливості й потреби у збагаченні словника. Усі виучувані мовні явища так чи інакше пов'язані зі словом, реалізуються в ньому, а отже, й вивчаються та закріплюються на базі лексичних одиниць. Це дає можливість збагачувати лексичний запас учнів на всіх без винятку уроках. Також джерелами збагачення запасу слів є перегляд фільмів, телепередач, читання газет, журналів, будь-якої іншої літератури і, нарешті, спілкування з дорослими та ровесниками.

Аналіз досвіду роботи вчителів свідчить, що ознайомлення учнів із значенням незрозумілих слів і виразів можна здійснювати такими шляхами: 1) включення слова в контекст; 2) розбір слова за будовою; 3) наочна семантизація; 4) розгорнуте тлумачення слова; 5) добір синонімів.

Наш невеликий педагогічний досвід свідчить, що найдоступнішим для дітей молодшого шкільного віку є прийом наочної семантизації: показати і назвати словом все, що оточує учня. Можна показати предмети на малюнках, картинах, плакатах, світлинах, альбомах тощо, що достатньою мірою сприяє запам'ятовуванню слова і особливо, коли пояснення значення супроводжується введенням його до словосполучення, речення й тексту.

Словникову роботу варто використовувати на таких етапах уроку: підготовчої роботи до вивчення нового тексту; повторення матеріалу

(повторюються найважливіші слова); на етапі первинного читання (уточнюємо розуміння деяких слів); під час аналізу фактичного змісту тексту.

Учитель має прагнути до того, щоб діти точно розуміли значення синонімічних слів, мали достатню їх кількість у словниковому запасі та вміли добирати саме те слово, яке необхідне для найточнішого і яскравого висловлення думки. Так, робота над синонімами може проходити у формі бесіди за малюнком: *"Що зображено на малюнку?" (Осінній ліс). "Як називаємо цю пору осені?" (Золота осінь). "Чому осінь називають золотою?" (Багато жовтого листя, воно здається золотим). "А ще якого кольору листочки на деревах і на землі?" (Червоні, багряні). "А який день зображено на малюнку?" (Теплий, сонячний, ясний). "Як можна сказати про землю?" (Вкрита чи встелена різнокольоровим листям). "Яке небо?" (Світло-синє, лазурове). "Ми бачимо, що в лісі ростуть віковічні сосни та ялинки. Що означає слово "віковічні"? (Вони росли сто років, тобто цілий вік). "Яким близьким за значенням словом можна замінити слово "віковічні"? (Дуже старі). "А ще як можна сказати?" (Столітні сосни та ялинки).*

Достатній лексичний запас – одна з умов вільного володіння усним і писемним мовленням, що є функціональною основою розвитку навчально-пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку. Тому кінцевою метою словникової роботи на уроках українського читання є активізація максимальної кількості засвоєваних слів, формування уміння учнів використовувати їх правильно, доречно, вибираючи необхідні слова для висловлення думок. Слова активізуються під час переказу прочитаного тексту з використанням найважливішої лексики і фразеологізмів, у процесі складання учнями оповідань, написання творів різних видів [2; 39 – 42].

Отже, робота над словом із застосуванням текстоцентричної технології допоможе вчителю якнайтісніше поєднувати навчання з вихованням, активно впливати на розумовий розвиток дітей, створювати обстановку психологічного комфорту. Зв'язні тексти, які розширюють знання учнів про світ, нашу країну, її

історію, природу, тваринний світ тощо, сприяють формуванню загальної культури всебічно розвиненої, соціально активної особистості школяра.

Список використаних джерел та літератури

1. Гордієнко О.А., Шевчук Т.О. Словникова робота на уроках української мови в початковій школі // Педагогічна Житомирщина, 2008. – № 1. – С. 22 – 25.
2. Збагачення словникового запасу четвертокласників на уроках українського читання / Галина Шелехова // Українська мова і література в школі : Науково-методичний журнал. – 2009. – № 8. – С. 39 – 42.
3. Крикун М. Роль слова в розвитку зв'язного мовлення молодших школярів // Початкова школа. – 2003. – №11. – С. 27 – 35.
4. Мовчун А. Запрошуємо у світ літературних термінів // Початкова школа. – 2003. – №10. – С. 35 – 38.
5. Павленко Л. Як слово мовиться (Урок мовного етикету в 2 класі) // Початкова школа. – 2003. – № 10. – С. 14 – 15.
6. Хорошковська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів // Початкова школа. – 1997. – № 8. – С. 14 – 16.
7. Ярмолук А. В. Текст як засіб розвитку комунікативних умінь учнів 5-х класів / А. В. Ярмолук // Укр. мова і літ. в шк. – 2005. – № 7. – С. 15 – 18.